

Miten minusta tuli kasvatuksen historian tohtori?

Aloitin perustutkinto-opiskeluni Helsingin yliopiston Kasvatustieteen laitoksella – silloisessa Kasvatuksen hallinnon, suunnittelun ja tutkimuksen koulutusohjelmassa – syksyllä 1989 kotiuduttuani varusmiespalveluksesta. Miettiessäni jälkikäteen mikä oli perimmäinen syy päätökselleni pyrkiä opiskelemaan kasvatustieteitä, en keksi yhtä kaikenkattavaa motiivia. Kasvatustieteen pääsykoekirjat vaikuttivat ainakin mielenkiintoisemmilta kuin Valtiotieteellisen tiedekunnan. Samoin minua viehätti kasvatustieteen laaja-alaisuus – perusopinnoista löytyi opintokokonaisuuksia kehityspsykologiasta koululutussosiologiaan.

Jo ensimmäisenä opintovuotena havaitsin orastavan akateemisen mielenkiintoni kohdistuvan nimenomaan kasvatustieteen yhteiskunnalliseen puoleen yksilökeskeisempien lähestymistapojen kustannuksella. Havaitsin yhä useammin hahmottavani koulutusta nimenomaan yhteiskunnallisena ilmiönä, joka on saanut erilaisia ilmenemismuotoja eri aikakausilla. Vaikka suhteeni lukion historianopetukseen oli ollut lähinnä neutraalin pidättyvä, huomasin viihtyväni esimerkiksi prof. Martti T. Kuikan kasvatuksen historian tutkimusmenetelmiä käsitelleillä luennoilla ja pienryhmissä.

Myöhemmissä vaiheissa opinnoissani aloinkin painottaa opinto-oppaan asettamissa rajoissa kasvatuksen historiaan ja koulutus-sosiologiaan liittyvää, vapaasti valittavaa tenttikirjallisuutta sekä valinnaisia opintoja. Samoin juuri prof. Kuikka tuntui luonnolliselta valinnalta Pro gradu -työni ohjaajaksi. Vuoden 1993 aikana valmistunut päättötyöni käsitteli peruskoulu-uudistuksen käsittelyä 1960- ja 1970-lukujen opettajien ammattilehdissä. Tutkielman ai

Janne Varjo väitteli filosofian tohtoriksi Helsingin yliopistossa 4.5.2007.

heen valinta lienee enteellinen tulevia akateemisia töitäni ajattel-
len: lähihistoriassa tapahtunut yhteiskunnallinen murros, jota ana-
lysoidaan erilaisten intressiryhmien tuottamien kannanottojen kautta
– ts. miten valtiovalta muokkaa koululaitosta ja millaista julkista
keskustelua se aiheuttaa.

Valmistuttuani kasvatustieteen maisteriksi keväällä 1994 siir-
ryin välittömästi koulutuksen kenttätöihin, eli työskentelemään
lukion opinto-ohjaajana Kulosaaren yhteiskoulussa. Mahdollisia
jatko-opintoja tai yliopistollista uraa en tuossa vaiheessa edes
ajatellut. Vaikka historiallisesta näkökulmasta tarkasteltuna vuo-
desta 1994 ei ole vielä kulunut juuri paljoakaan aikaa, tapahtui oma
valmistumiseni kuitenkin kokonaan toisella aikakaudella – aikana
ennen maisteriohjelmia ja tutkijakouluja.

Ajatus jatko-opinnoista alkoi pyöriä mielessäni vuosituhaten
vaihtuessa, noin viiden työvuoden jälkeen. Oikeastaan vasta mie-
lenkiintoisen tutkimuskohteen ilmaantuminen herätti ajatuksen
mahdollisista jatko-opinnoista. Seurasin tuolloin suurella uteliai-
suudella jo vuonna 1993 aloitetun koululainsäädännön

kokonaisuudistuksen loppuhuipennusta ennen lakien voimaantuloa vuoden 1999 alusta. Koululainsäädännön kokonaisuudistuksen laajuus ja kaikenkattavuus kiehtoivat mieltäni – olin syvästi vaikuttunut hankkeesta, jonka tarkoituksena oli uudistaa kaikkia koulutusasteita sekä -aloja koskeva lainsäädäntö ja jonka aktiivinen suunnitteluvaihe oli kestänyt jo viisi vuotta. Samalla, lähinnä sanomalehti uutisoinnin perusteella, tiedostin koulutusta kohtaan heränneen yleisemmän yhteiskunnallisen mielenkiinnon sekä lainsäädännön uudistamiseen liittyvät erilaiset poliittiset näkökulmat.

Jossakin vaiheessa aloin ajatella, että näin merkittävä hanke ansaitsi myös tieteellisen kuvauksensa ja analyysinsa: tässäpä olisi väitöskirjan aihe jollekulle – esimerkiksi minulle. Perustutkinto-opinnoista minulle oli jäänyt muistikuva, että edellä mainitun kaltaiset teemat eivät olleet kovinkaan yleisiä väitöskirjojen aiheita. Muistelin jopa prof. Kuikan jollakin luennolla viitanneen suomalaisen kouluhallinnon tutkimuksen vähäisyyteen. Päätös alkaa hahmotella tutkimussuunnitelmaan ei ollut loppujen lopuksi vaikea: Olin kuitenkin jo ollut viitisen vuotta mukana työelämässä ja jälkeinpäin ajatellen huomasin kaivanneeni taas uusia haasteita. On myös huomattava, että tuohon aikaan olin vielä lapseton, eli kohtuullisen vapaa mies päättämään omasta vapaa-ajastani.

Prof. Kuikka oli luonnollinen valinta henkilöksi, jonka puoleen käännysin Kasvatustieteen laitoksella tutkimussuunnitelmani kanssa; 1990-luvun alkupuolen professorikunnasta olin ollut eniten tekemisissä juuri hänen kanssaan ja arvelin aiheeni sopivan parhaiten juuri hänen tutkimusintresseihinsä. Esiteltyäni alustavan tutkimussuunnitelmani professorin vastaanotolla sain välittömästi kehotuksen alkaa työstää hankettani eteenpäin. Jatko-opinto-oikeuden myöntäminen sujui hyvin mutkattomasti. Käytännössä jatko-opinnot merkitsivät alkuvaiheessa tutkimuskirjallisuuden tenttimistä prof. Kuikalle sekä valtio- ja hallinto-opin opintojen suorittamista Valtiotieteellisessä tiedekunnassa, jossa olin tehnyt sivuaineopintoni jo perustutkintoaikoina.

Aloin myös käydä kouluhistorian jatko-opintoryhmässä, joka

toimi vireästi vuosituhannen vaihteessa. Alkuvaiheessa seurasin mielenkiinnolla muiden, jo edistyneempien jatko-opiskelijoiden esityksiä. Myöhemmin, kun oma tutkimustehtäväni ja -aineistoni oli tarkemmin määrittynyt, pidin useampia alustuksia tutkimusaineistooni ja -metodeihini liittyvistä kysymyksistä. Jatko-opintoryhmästä mieleeni ovat jääneet erityisesti tutkimusaiheiden laaja kirjo sekä alustusten poikimat mielenkiintoiset keskustelut mitä moninlaisimmista kasvatusta ja menneisyyttä koskevista teemoista. Ryhmällä on siinä mielessä ollut jatkuvuutta, että monet tuolloisista jatko-opiskelijoista toimivat nykyään Kouluhistoriallisessa seurassa, jonka kokouksissa olen heitä edelleen tavannut.

Kokonaan uusi vaihe väitöskirjatyössäni tapahtui prof. Kuikan jäätyä eläkkeelle. Uudeksi ohjaajakseni osoitettiin tuore koulutus-sosiologian professori Hannu Simola. Ohjaajan vaihtuminen merkitsee aina muutoksia paitsi itse tutkimus- ja ohjausprosessissa, myös esimerkiksi tutkimuksessa käytettyjen metodologisten valintojen uudelleenarviointia. Jälkikäteen ajateltuna muutos ei kuitenkaan ollut kohdallani niin suuri kuin se mahdollisesti olisi voinut olla. Olin nimittäin jo aikaisemmin tutustunut prof. Simolan ja toisen tutkimustyöni – sekä myös sen jälkeisen ajan – kannalta merkittävän hahmon, prof. Risto Rinteen tuotantoon ja havainnut sekä työni aineistossa että omassa lähestymistavassani runsaasti koulutus-sosiologisia ja -poliittisia ulottuvuuksia.

Jonkinlaisen määritelmän tai ohjelmanjulistuksen omalle tutkimusotteelleni löysin skotlantilaisen prof. Jenny Ozgan – josta niin ikään myöhemmin muodostui keskeinen henkilö tutkimustyössäni – määritelmästä. Ozga (1987, 144) on kuvaillut juuri tämän tyyppisen tutkimuksen juurien olevan lähinnä kvalitatiivisia sekä kuvailevia metodologisia ratkaisuja hyödyntävässä ”historiallisesti tietoisessa” yhteiskuntatieteellisessä traditiossa. Luonnehdinta viittaakin samassa virkkeessä sekä suuntauksen historiallisiin lähtökohtiin että sen tutkimuskohteisiin ja -menetelmiin.

Väitöskirjatyöni ohjausta koskeneet muutokset eivät loppuneet

tähän – myös toinen ohjaajani prof. Sirkka Ahonen Soveltavan kasvatustieteen laitokselta jäi eläkkeelle. Hänen seuraajansa historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen professori Jukka Rantala ohjasi työni loppuun saakka. Esittelin työtäni useampaan otteeseen myös Ahosen–Rantalan jatkokoulutusryhmässä. Tapa- sin siellä toisen jatko-opiskelijan, opetusneuvos Raija Meriläisen, jonka tutkimusaihe ja -intressit kytkeytyivät hyvin mielenkiintoisella tavalla omiini. Olemme kirjoittaneet yhdessä Meriläisen kanssa useampia artikkeleita ja esiintyneet yhdessä mm. Kasvatuksen historianpäivillä.

Ohjaajien lisäksi myös tutkimustyöni reunaehdot muuttuivat väitöshankkeen kuluessa: ensimmäinen lapseni syntyi vuonna 2001 ja toinen 2005. Tämä luonnollisesti asetti rajoituksia edelleen vapaa-ajallani tapahtuneelle tutkimustyölleni. Onneksi tilanteeseen löytyi ratkaisu: Nelivuotinen valtakunnallinen kasvatusalan tutkijakoulu (KASVA) aloitti vuoden 2003 alusta. KASVA:n myötä minulle tarjoutui kaivattu mahdollisuus jättäytyä pois virastani ja keskittyä kokopäivätoimisesti tutkimukseni loppuunsaattamiseen osin tohtorikoulutettavan palkalla, osin Suomen Kulttuurirahastolta sekä Ella ja Georg Ehrnroothin säätiöltä saamillani apurahoilla.

Haluan tässä yhteydessä painottaa miten – oman väitös-kirjahankkeeni lisäksi – 2000-luvulla nopeasti yleistyneet tutkijakoulut ovat yleisemminkin mullistaneet koko tieteellisen jatko-opiskelun tavoilla, joiden vaikutuksia voi vasta arvella. Jälkikäteen ajatellen huomaan tehneeni omaa väitöstutkimustani kahden ajanjakson taitekohdassa ja hankkineeni kallisarvoisia kokemuksia molemmista. Se on mielestäni elämän rikkautta se.

Muuttuneiden olosuhteiden vauhdittamana kysymys esi-tarkastajien ja vastaväittäjän valinnasta nousi keväällä 2006 esille ohjauskeskusteluissa. Mahdollisten ehdokkaiden valinta tapahtui tiukasti tutkimusintresseistä käsin. Kysymys kuului, ketkä suomalaiset tutkijat ovat yhdistellet tuotannossaan sekä historiallista että poliittista tutkimusotetta koulutuksen ja sen hallinnon tutkimukses-

sa? Esille nousseet (ja myöhemmin suostumuksensa antaneet) henkilöt: prof. emerita Sirkka Ahonen ja prof. emeritus Reijo Raivola (TaY) esitarkastajiksi, sekä ennen kaikkea prof. Risto Rinne vastaväittäjäksi, olivat tuttuja nimiä käsikirjoitukseni lähdeviitteistä. Erityisesti viimeksi mainitun tuotoksia löytyy listalta melkoisesti – ohittamaton hahmo tutkimukseni aiheen ja menetelmällisten ratkaisujen kannalta.

Käsikirjoituksen esitarkastus sujui kokeneilta tarkastajilta nopeasti. Pyrin myös huomioimaan esitarkastuksessa saamani huomautukset ripeästi – ihan hankkeen vihdoinkin loppuun saattamiseksi. Kirjan julkaisemiseen liittyvät moninaiset käytännön kysymykset hoidettiin mielestäni hyvin sujuvasti Kasvatustieteen laitoksella amanuenssi Tuomo Aallon toimesta. Sitä vastoin väitöksestä tiedottamiseen, itse väitöstilaisuuteen ja karonkkaan liittyvät lukemattomat yksityiskohdat koin jotensakin työläinä ja raskaina, itselleni vieraina.

Itse väitöstilaisuudesta 4.5.2007 muistan, miten jännitykseni katosi heti luettuani lectio precursoriani suoraan paperista ja päästessäni vapaammin keskustelemaan prof. Rinteen kanssa. Toisaalta olen hyvilläni siitä, että minulle tarjottiin vähän myöhemmin prof. Rantalan toimesta mahdollisuutta julkaista lectioni (Varjo 2007) Kasvatus ja aika -julkaisun esikoisnumerossa, olinhan kuitenkin nähnyt melkoisesti vaivaa sen sommittelemisessa. En ollut ajatellut etukäteen kysymystä, ketä mahtaa saapua paikalle väitökseeni tai minuun tavalla tai toisella liittyvien henkilöiden lisäksi. Säpsähdinkin hieman vilkaistessani jossakin välissä yleisöön ja huomattessani mm. prof. Liekki Lehtisaloon sekä prof. emeritus Erkki A. Niskasenn kunnioittavan tilaisuutta läsnäolollaan. Väitöstilaisuus kesti normaalit kaksi tuntia ja sujui isommitta kommelluksitta, ylimääräisiä opponentejakaan ei helpotukseksi ilmaantunut.

Karonkka pidettiin Helsingin yliopistomuseo Arppeanumin tiloissa perinteisin akateemisin juhlallisuuksin: ruokaa, juomaa, puheita ja klassista kitaransoittoa. Oli hieno tunne saada kiittää

julkisesti kaikkia niitä henkilöitä, jotka olivat tukeneet minua ja eläneet mukana väitöskirjatyössäni. Tilaisuus palautui mieleeni syksyllä 2008 luettuani lehdestä karonkkamusiikista vastanneen Otto Tolosen voittaneen maailmankuulun Andrés Segovia -kitara-kilpailun Espanjassa.

Arki tutkimuksen parissa jatkui hyvin nopeasti. Itse asiassa minut oli jo maaliskuussa, toisin sanoen jo ennen väitöstäni, palkattu Euroopan tiedesäätiön ja Suomen Akatemian rahoittamaan tutkimushankkeen, joka käsittelee laadunarvioinnin vaikutuksia suomalaisessa perusopetuksessa. Suomalainen tutkimus on osa *Fabricating Quality in European Education (FabQ)* yhteistutkimusta, jossa analysoidaan koulutuksen laadunvarmistusta ja arviointia (*Quality Assurance and Evaluation, QAE*), sen kehityskulkuja, prosesseja ja vaikutuksia kansainvälisellä, kansallisella ja paikallisella tasoilla Suomessa, Ruotsissa, Tanskassa, Englannissa ja Skotlannissa. Yhteistutkimusta johtaa prof. Jenny Ozga Edinburghin yliopistosta. Suomen tutkimusryhmää johtavat puolestaan professorit Hannu Simola sekä Risto Rinne. Onkin ollut suuri kunnia saada työskennellä väitöskirjansa innoittajien kanssa myös post doc -tutkijana.

Näen FabQ -hankkeen hyvin luonnollisena jatkumona väitöskirjatyölleni ja tutkimustyölleni – koulutuksen arviointia sekä sen muuttunutta merkitystä voidaan pitää väitöstyössäni kuvaamani koulutuspoliittisen käänteen eräänä keskeisempänä ilmenemismuotona. Yhtälailta mahdolliset tulevaisuuden tutkimusintressini liittyvät kansainvälisen ja kansallisen koulutuspolitiikan liikkeisiin – nyt erityisesti kuntatasolla. Olen pohtimassa, miten perinteisesti makrotason ilmiöihin sekä toimijoihin keskittyneen koulutussosiologisen ja -poliittisen tutkimustradition rinnalle pystyisi rakentamaan tutkimusorientaatiota, joka kohdistuisi käynnissä olevaan yhteiskunnalliseen kehityksen ja erityisesti kuntien roolissa koulutussektorilla, toiminnan edellytyksissä sekä hallinnan mahdollisuuksissa tapahtuneisiin ja tapahtumassa oleviin muutoksiin. Kuntatason poliittisen ulottuvuuden analyysissä haluaisin kiin-

nittää huomiota siihen, miten erilaisten ryhmien intressit kunnan sisällä kanavoituvat valinnoiksi palveluiden järjestämisestä, kunnan kehittämisestä ja resurssien jakamisesta. Hallinnollisesta näkökulmasta puolestaan olen puolestaan suunnitellut tarkastelevani valintoja, niiden toimeenpanoa, organisointia ja seurauksia pääasiassa johtamista koskevan tieteellisen tiedon tuottamien teorioiden avulla.

Lähteet

Ozga, J. 1987. Studying educational policy through the lives of policy makers: An attempt to close the macro-micro gap. In Walker, S. and Barton, L. (eds.) *Changing policies, changing teachers*. Milton Keynes: Open University Press.

Varjo, J. 2007. Kilpailukykyvaltion koulutuspolitiikan rakentuminen. Suomen eduskunta ja 1990-luvun koulutuspoliittinen käänne. *Lectio praecursoria*. Kasvatus & aika 1/2007.

Kirjoittajan esittely:

Nimi: Janne Varjo

Syntymäaika ja -paikka: 5.4.1968, Helsinki

Arvo: FT, KM

Väitös: 4.5.2007

Vastaväittäjä: prof. Risto Rinne (TY)

Kustos: prof. Hannu Simola (HY)

Väitöskirja: Varjo, J. 2007. *Kilpailukykyvaltion koululainsäädännön rakentuminen*. Suomen eduskunta ja 1990-luvun koulutuspoliittinen käänne. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 209.